

**Michał Łuczyński***Uniwersytet Jagielloński**Wydział Filologiczny**ul. Gołębia 24, 31-007 Kraków, Polska**E-mail: [michal.luczynski@uj.edu.pl](mailto:michal.luczynski@uj.edu.pl)**Zainteresowania naukowe: leksykologia słowiańska, etnolingwistyka, lingwistyka kulturowa, historia*

**CZESKO-POLSKIE STOSUNKI JĘZYKOWE  
W ZAKRESIE SŁOWNICTWA KULTURY DUCHOWEJ  
(PRZESZŁOŚĆ I STAN OBECNY)**

*Dynamiczne przemiany w zakresie leksyki kulturowej zachodziły zarówno w dialektach w obrębie prasłowiańszczyzny, jak i starszych kontaktów wewnątrzsłowiańskich już na gruncie poszczególnych języków narodowych. Przykładem drugiego typu są niejednokrotnie złożone drogi wędrówki nazw mitologicznych, jakich obraz wylania się z badań wewnątrzsłowiańskich zapożyczeń. Tematem artykułu jest rola języka czeskiego w kształtowaniu się polskiego słownictwa religijnego i demonologicznego. Autor omawia to zagadnienie na podstawie analizy leksyki z grupy tematycznej ‘wierzenia i religia’, zaklasyfikowanej jako bohemizmy, w tym: staropolskich – anioł, diabeł; oraz polskich dialektalnych: antyjasz, cwerq, czechman, dias, fajermon, jaroszek, korfanty, raraszek, sotona, waserman i zazrak. Zapożyczenia te dotyczą przede wszystkim nazw istot demonicznych niższego rzędu i stanowią na ogół eufemistyczne określenia ‘złego ducha’. Ich analiza pod kątem geografii lingwistycznej wskazuje na głównie południowo-zachodni zasięg występowania zapożyczeń z czeskiego w obrębie nazw demonicznych (powiaty katowicki, opolski, nowosądecki) oraz ich niejednokrotnie ściśle regionalny (czasami nawet jednostkowy) charakter. Język czeski pełnił tu rolę języka-pośrednika w adaptowaniu zapożyczeń z innych języków (w tym z niemieckiego, greki i łaciny), przez co znacząco wpływał na współczesne zróżnicowanie polskiej ludowej leksyki mitologicznej. Tematyka referatu wiąże się z etniczną klasyfikacją słowiańskiego słownictwa mitologicznego oraz z problematyką wzajemnych wpływów słowiańsko-słowiańskich w obrębie tej samej grupy językowej.*

*SŁOWA KLUCZOWE: leksykologia, zapożyczenia, słownictwo religijne, język polski.*

Wyrazy zapożyczone stanowią niezwykle ciekawy rozdział historii języka jako wynik wpływów postronnych na dany język, pozostają w ścisłej zależności od pozostawania etnosu w relacjach z kulturami innych narodów. Wymianie dóbr duchowych i materialnych towarzyszy między nimi przesiąkanie do języka elementów obcych, co w szczególności odnosi się do wielowieko-

wych kontaktów czesko-polskich, w tym zwłaszcza dotyczących kultury duchowej i wierzeń. Badając zapożyczenia leksykalne, odkrywamy właściwie historię wzajemnych kontaktów kulturowych, jakie powodowały transmisję niektórych treści z jednej kultury do drugiej, i – co za tym idzie – poszerzanie się zasobu słownictwa języka-odbiorcy w toku wielowiekowego rozwoju.

Dynamiczne przemiany w zakresie leksyki kulturowej zachodziły oczywiście zarówno już w dialektach w obrębie prasłowiańszczyzny, jak i starszych kontaktów wewnątrzsłowiańskich, na gruncie poszczególnych języków narodowych. Przykładem drugiego typu zapożyczeń leksykalnych są wzajemne (wewnątrzsłowiańskich) zapożyczenia nazw pojęć z zakresu kultury duchowej, w tym zwłaszcza terminologia religijna oraz nazwy własne i potoczne postaci mitologicznych (głównie demonicznych i półdemonicznych).

Właściwe dla tego drugiego typu zapożyczeń są wpływy czeskie<sup>1</sup> na słownictwo i terminologię polską, dotyczącą w szczególności wierzeń religijnych i demonologicznych. Ponieważ rola czeszczyzny w kształtowaniu się polskiego słownictwa religijnego i mitologicznego (por. Dźwigoł 2004; Заїцева 1975; Санникова 1986) nie stała się, jak dotąd, przedmiotem osobnego opracowania – tematyka ta pojawia się na marginesie istniejących prac na temat historii języka polskiego czy leksyki mitologicznej języka czeskiego lub polskiego – niniejszy rekonesans tej problematyki ma na celu wypełnienie luki w literaturze naukowej na ten temat.

Do najstarszych zapożyczeń w języku polskim należy terminologia chrześcijańska, która przedostaje się do języka staropolskiego po chrzcie Polski właśnie z czeszczyzny, choć wpływy kulturowe chrześcijaństwa – zdaniem niektórych badaczy – mogły zachodzić już pod koniec IX wieku na Śląsku i na ziemi Wiślan, chociaż niewątpliwie wpływy datują się na

przełom X i XI wieku<sup>2</sup>. Zapożyczenia te przenikały do staropolszczyzny w okresie po wprowadzeniu chrześcijaństwa oraz w XVI wieku i były to wpływy okresowo bardzo intensywne. Pierwsza faza zapożyczeń z czeskiego, która dotarła do Polski po chrystianizacji (a zapewne na krótko przed nią), przyniosła nową terminologię religijną (taką jak nazewnictwo obrzędów, instytucji kościelnych i in.).

Wzajemne czesko-polskie wpływy językowe od najdawniejszych czasów uzależnione były od warunków politycznych i kulturalnych. W średniowieczu czeski był dla polskiego jednym z głównych źródeł zapożyczeń językowych głównie ze względu na polityczne, prozachodnie aspiracje Polski. Na tym wczesnym etapie wpływ czeszczyzny na polszczyznę wyrażał się przede wszystkim w pośrednictwie w przyjmowaniu wyrazów łacińskich – terminologii chrześcijańskiej; w ten sposób wczesnopolskie słownictwo religijne wzbogacało się w drodze zapożyczeń leksykalnych<sup>3</sup>, a także przez przejmowanie neologizmów semantycznych<sup>4</sup>. Rodowód większości tych terminów sięga genezą greki, tłumaczonej na łacinę. Do Polski zasadniczą część owego słownictwa docierała za pośrednictwem Czech, gdzie krzyżowały się wcześniej wpływy zachodnioeuropej-

<sup>2</sup> Stieber 1956, s. 113. Również Jarosław Malicki (2006, s. 281) uważa X–XI w. za okres intensyfikacji wzajemnych kontaktów, szczególnie obecnych na ziemiach pogranicza, gdzie docierać mogły, obok innowacji prapolskich, również językowe innowacje praczeskie.

<sup>3</sup> Np. *kościół*, z łac. *castellum*, za pośrednictwem czeskiego *kostel*; *opat*, z łac. *abbate*, za pośrednictwem czes. *opat*; czy *poganin*, z łac. *paganus*, za pośrednictwem czeskiego *pohan*; i in.

<sup>4</sup> Np. rozszerzenie znaczeń słownictwa rodzimego o znaczenia chrześcijańskie: psł. \**svęťь* > szces. *svaty* > spol. *święty*, pod wpływem semantyki łac. *sanctus* 'święty' (pierwotne znaczenie: 'silny, mocny').

<sup>1</sup> Wpływem języka czeskiego na literacką polszczyznę poświęconych jest wiele prac, m.in. Dunaj 1977; Malicki 2006; Orłoś 1980; Reczek 1968; Siatkowski 1996; Urbańczyk 1946.

skie i słowiańskie. Dużą rolę odgrywała tu także niemieczyzna jako język-nośnik pożyczek łacińskich. Czeszczyzna z kolei odgrywała ważną rolę jako język-pośrednik w przekazywaniu nie tylko łacińskich, ale też niemieckich elementów językowych.

Jednym z zapożyczeń datujących się na tę fazę jest leksem anioł. Słownik staropolski notuje formy: *anjol*, *anjel*, plur. *anjeli*<sup>5</sup>. Uważa się, że staropolskie *anjol* pochodzi ze staroczeskiego *anjel*, *anjel* (jeszcze sprzed przejściem *j* w *d* w nowoczesnym), ponieważ w staropolszczyźnie wskutek szkolnej wymowy łaciny *-ge-* wymawiano jak *-je-*, a *-gi-* jako *-ji-*; zatem w staropolskim notujemy również formy: *angiol* (XV w.), *angieli* (XIV/XV w.), *angiel* (XIV w.), *angolowi*, *angele boży* (XVI w.; Bańkowski 2000, s. 12). Źródłem ostatecznym zapożyczenia było łac. *angelus* (co z gr. *angelos* ‘posłanik, poseł’). Znaczenie leksykalne gr. *angelos* to ‘zwiastun’, od *angellen* ‘zwiastować/ogłaszać’ (w Biblii ‘posłaniec Boży’). Podobnie spol. *diabeł* zostało zapożyczone ze staroczeskiego: *Słownik staropolski* rejestruje warianty: *dyjabeł*, *dyjaboł*, plur. *diabli*, *dyjabli*; SGP (V 503) notuje formę *diabeł* na całym obszarze Polski w znaczeniu ‘złego ducha’. Jest to zapożyczenie grecko-łacińskie; ostatecznym źródłem wyrazu jest greckie *diabolos* ‘oszczerca, potwarca’, wtórnie ‘uosobienie zła; przeciwnik Boga’ (Dźwigoł 2004, s. 89nn.).

Ponowny wzrost roli wpływu czeskiego na język polski następuje w 2. połowie XIV w., w okresie wielkiego rozkwitu kultury czeskiej i początków rozkwitu kultury polskiej<sup>6</sup>. Wtedy też rozpoczyna się szeroko

zakrojona akcja sprowadzania rękopisów czeskich do Polski przez organizację kościelną, a ich tłumaczenie intensyfikuje wpływ czeskiego w Polsce drogą pisma, przez co ilość bohemizmów wzrasta, po czym nasilenie tych wpływów nieco spada w epoce Renesansu. Z tej fazy notuje się kilka zapożyczonych nazw należących do sfery demonologii chrześcijańskiej. Jedną z nich jest leksem *korfanty* – jest to nazwa eufemistyczna diabła, zapożyczona w XVI wieku z czeskiego *kornifel*, *kornyfel*, *kontrfel* ‘diabeł rogaty’ (co z łac. *cornifer* ‘rogaty’; Dźwigoł 2004, s. 100). Drugą – *tatrman*. Dla staropolskiego *tat(a)rman*, plur. *tetrmani* ‘diabły, demony’ (XV w.), a także gwarowego śląskiego (notowanego na Zaolziu) *tatermaczek* jako nazwy ‘demonia wodnego, topielca’, źródłem zapożyczenia było staroczeskie *tatrman* (z XIV w.) ‘bożek, demon’, ‘idol’ (XV–XVI w.), co z kolei wywodzi się prawdopodobnie od niemieckiego *Tattermann* ‘zły duch, diabeł’. W *Słowniku staropolskim* znajdujemy jeszcze inną eufemistyczną nazwę ‘złego ducha’: *dyjas*, *dias*; SGP V 532 ma formy: *dias*, *djos*, plur. *djasi/diasi* w znaczeniu ‘zły duch, szatan, diabeł’.

Współcześnie wzajemne wpływy językowe można obserwować na dwu płaszczyznach: 1) w gwarach na pograniczach, gdzie bezpośrednio stykają się ze sobą gwary polskie i czeskie; 2) w języku literackim, przechowujących pamięć wpływów historycznych, datujących się nieraz ze średniowiecza. Mówiąc o geograficznym rozmieszczeniu zapożyczeń czeskich w polskich dialektach, Janusz Siatkowski

<sup>5</sup> Cytowany materiał leksykalny pochodzi z ISiStp i SGP.

<sup>6</sup> Na aspekt geograficzny tego procesu zwracał uwagę m.in. Stanisław Rospond (1959), pisząc, że do-

piero na przełomie XIV i XV w., a zwłaszcza od XV w. zaistniały odpowiednie warunki kulturowe i piśmiennicze, które umożliwiły szeroki dostęp do czechizmów w piśmiennictwie staropolskim i również starośląskim.

zwraca uwagę, iż „czesko-polskie kontakty językowe, bardzo bogate w przeszłości, współcześnie ograniczają się do bezpośredniej interferencji językowej w gwarach czeskich na terenie Polski” (Siatkowski 1996, s. 185). Ma to duże znaczenie dla stratyfikacji geograficznej omawianych w dalszej części pracy zapożyczeń czeskich w dialektach polskich (w tym w dialektach przejściowych), z których część ma izolowany charakter bądź występuje jednostkowo.

Znaczna część analizowanych bohemizmów gwarowych dotyczy eufemistycznych określeń ‘złego ducha’. Jedną z takich nazw jest *antyjasz*. SGP notuje formę dialektalną: *antyjasz*, *ancyjos* z powiatu limanowskiego. Jest to najprawdopodobniej zapożyczenie z czeskiego dialektalnego (morawskiego) *anciáš* (euf.) ‘określenie antychrysta, diabła’ (wywodzące się z czes. *ancikrist*; SGP I 140; Dźwigoł 2004, s. 98). Podobnie polskie gwarowe *czechman* – formy *czechmón*, *čehmún* ‘diabeł, zły duch, skarbnik’ – występują w gwarach przede wszystkim powiatu cieszyńskiego, ale też rybnickiego i głubczewskiego. Jest to pożyczka z czeskiego *čechman* ‘zły duch’ (SGP V 48; Dźwigoł 2004, s. 132). Inną odnotowaną nazwą odnoszącą się do świata demonów jest polskie dialektalne *sotona* ‘rodzaj zmory, złego ducha’, odnotowana w gwarach Śląska opolskiego. Jest to pożyczka z czes. *sotona* ‘t.s.’ (kontynuującego szcz. *sotona*, co z kolei ze scs. *sotona* < gr. *satanās* < aram. *sātānā*; Dźwigoł 2004, s. 62; por. Moszyński 1991, s. 169; 1996, s. 248). O ile wymienione leksemy funkcjonują jako eufemizmy, chroniące tabuizowaną nazwę *diabeł*, zwłaszcza we frazeologizmach, czy jako ekspresywi-

zmy, kilka innych wiąże się bezpośrednio z wierzeniami demonologicznymi: należy do nich *zazrak* – gwarowa nazwa ‘złego ducha’, notowana w powiecie cieszyńskim, zapożyczona z czeskiego *zázrak* (Dźwigoł 2004, s. 133); oraz prawdopodobnie polskie dialektalne *b'inek*. Polską nazwę *binek* (*b'inek*) ‘zły duch na usługach czarownic’ rejestruje jedynie słownik gwary Kociewia (SGP II 221). Renata Dźwigoł (2004, s. 136) uważa ten wyraz za etymologicznie niejasny. Tymczasem wydaje się, iż prawdopodobnym źródłem zapożyczenia jest tu czeskie (morawskie) dialektalne *kubínek* ‘nazwa skrzata; kubiček’ (Kott 1910, s. 46), w którym nastąpił zanik początkowego *ku-*, co być może miało motywację w postaci tabu językowego. Zagadkowe jest jednak izolowane występowanie tego wyrazu w gwarze oddalonej od kręgu bezpośrednich oddziaływań dialektów czeskich – zatem prawdopodobnie możliwe jest jeszcze inne rozwiązanie etymologii tej nazwy, bez nawiązań do czeszczyzny.

Osobną grupę bohemizmów stanowią nazwy odnoszące się do demonologii domowej. Polskie gwarowe *cwerg*, *cferk* (plur. *cfergi*, *sfergi*) ‘krasnoludek’ występowały w gwarach powiatów strzeleckiego, opolskiego, cieszyńskiego i lubelskiego. Jest to pożyczka z czeskiego *cvergl* (por. też pol. dial. *cwergiel*, *cwerglik*), które z kolei pochodzi od niemieckiego *zwerg* ‘krasnoludek, karzełek’ (SGP IV 560; SGŚ V 169–170). Innymi nazwami należącymi do tej grupy tematycznej są: *jaroszek* – jako nazwę diabła domowego formę *jaroszek*, plur. *jaroszki* notują gwary śląskie z powiatu cieszyńskiego; jest to pożyczka z czes. *jarášek*. Podobnie *raraszek*, spieszczona nazwa diabła, notowana na Śląsku, a za-

pożyczona z czes. *rarach, raroch, rarášek, radášek* (Dźwigoł 2004, s. 27, 132).

Inne nazwy, będące w analizowanej grupie słownictwa bohemizmami, stanowią kolejno określenia związane z ludową demonologią wodną. Nazwy: *haserman, hasterman, hastrman* wraz z wariantami notują gwary śląskie w powiecie cieszyńskim; formę *hasermonk* zanotowano w powiecie raciborskim. Jest to pożyczka z czeskiego lub z wprost niemieckiego *wassermann* ‘demon wodny, wodnik’. Inna nazwa – *mužik* (w złożeniu *červony mužik*) w znaczeniu ‘topielec, demon wodny’ – zanotowana została jednostkowo na Zaolziu. Źródłem zapożyczenia było tu czeskie *mužik*, wchodzące w skład nazwań demonów różnego typu, jak wodnik, krasnoludek itd. (Dźwigoł 2004, s. 169, 175).

W mniejszym stopniu reprezentowane były nazwy odnoszące się do demonologii podziemnej: *fontana* – dla tej nazwy ducha kopalni/skarbnika, notowanej na Śląsku (Podgórcy 2000, s. 159; Зайцева 1975, s. 12), źródłem zapożyczenia było czeskie dialektalne *fontana* ‘podziemny duch, pomagający górnikom’, zanotowane w regionie ostrawsko-karwińskim. Inną nazwę ducha kopalni, skarbnika – *Pustecki, Pustacki* – notowaną w gwarach śląskich, zapożyczono z czeskiego *Pustecký* ‘t.s.’ (Podgórcy 2000, s. 319–230; Зайцева, op. cit.). W badanym materiale leksykalnym stwierdzono również występowanie formy: *fajermon* – notuje ją w znaczeniu ‘demon, duch pokutujący w postaci zjawy’ tylko SGP w powiecie cieszyńskim i na Śląsku (SGP VII 395); a także *kužlak/kužliř* (od czeskiego dial. *kouzelňik* ‘przepowiadacz, wróż’, co z czes. literackiego *kouzelník* ‘t.s.’ – por. Bachmannová 1998, s. 150) oraz *wiestnica* – odnoszące się do mitologizowa-

nych przedstawicieli instytucji związanych z czarownictwem, uprawianiem magii itd.<sup>7</sup>

Podsumowując można więc stwierdzić, że omawiane zapożyczenia dotyczą przede wszystkim nazw istot demonicznych niższego rzędu i stanowią na ogół eufemistyczne określenia ‘złego ducha’ (*antyjasz, b'inek, czechman, diabeł, dias, jaroszek, korfanty, raraszek, tatrman, zazrak*), w mniejszym zaś stopniu nazwy zapożyczone wchodzą w skład istot innego rodzaju – duchów domowych (*cwerg*), wodnych (*hastrman, mužik*) czy podziemnych (*Fontana, Pustecki*) i in.

Analiza tych zapożyczeń z czeskiego wskazuje głównie na południowo-zachodni zasięg ich występowania w obrębie gwarowych nazw demonicznych (powiaty katowicki, opolski, nowosądecki) oraz niejednokrotnie ich ściśle regionalny (czasami nawet jednostkowy) charakter. Są wśród nich nazwy, których źródłem był język czeski, jak te, w przekazywaniu których czeszczyzna pełniła jedynie rolę języka-pośrednika – dotyczy to wszelkich zapożyczeń z niemieckiego, greki i łaciny. Można więc powiedzieć, że rola czeskiego w adaptowaniu zapożyczeń z innych języków była znacząca, przez co istotnie wpływała na współczesne zróżnicowanie i bogactwo polskiej leksyki mitologicznej.

Podsumowując można w tej grupie leksyki wyróżnić zarówno zapożyczenia stare, o charakterze „ksiązkowym”, datujące się na okres wczesnego średniowiecza (*anjoł, diabeł*), zapożyczenia okresu „średniego”, odzwierciedlające rosnący wpływ kulturalny czeszczyzny w dobie renesansu (*korfanty, tatrman, dias*), a także zapożyczenia stosunkowo nowe, obserwowane w mate-

<sup>7</sup> Formy te cytują Зайцева 1975; Санникова 1986, c. 10.

riale gwarowym dopiero w XX wieku (tu należą: *antyjasz*, *haserman* i szereg innych). Należy podkreślić, że niektóre z najwcześniejszych pożyczek funkcjonują w gwarach do dziś, są też produktywne we frazeologii lub występują jako ekspresywizmy (por. np. zwroty typu „do diaska/diabła” itd.). Można powiedzieć, że czeszczyzna w dużej mierze uformowała nie tylko zasób słownictwa tej grupy tematycznej, ale również typowe zwroty i frazeologizmy, funkcjonujące w polszczyźnie (także tej literackiej) do dziś, choć niewiele użytkowników języka zdaje sobie na co dzień sprawę z ich pochodzenia.

To nie tylko objaw wzajemnych wpływów językowych czesko-polskich, ale także zapis wspólnej, kilkusetletniej historii wzajemnych kontaktów kulturowych. Wydaje się, że problematyka zapożyczeń czeskich w polskim ludowym słownictwie mitologicznym wiąże się nie tylko ze stratyfikacją słowiańskiego słownictwa gwarowego oraz z wzajemnymi wpływami leksykalnymi w obrębie tej samej grupy językowej, ale również z badaniami polskiego językowego obrazu świata, którego istotny fragment współtworzą nazwy i pojęcia przejęte od czeskich sąsiadów.

### Wykaz skrótów

ISiStp – *Indeksy do Słownika staropolskiego*. 2007. Red. M. EDER, W. TWARDZIK. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.

SGP – *Słownik gwar polskich*. Wrocław–Kraków 1982–.

SGŚ – *Słownik gwar śląskich*. 2004. Red. B. WYDERKA. Opole. T. V.

### Bibliografia

BACHMANNOVÁ, J., 1998. *Podkrkonošský slovník*. Praha.

BAŃKOWSKI, A., 2000. *Etymologiczny słownik języka polskiego*. T. I. Warszawa.

DUNAJ, B., 1977. Zapożyczenia czeskie w polszczyźnie XII–XIII wieku. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 52, 27–38;

DŹWIGOŁ, R., 2004. *Polskie ludowe słownictwo mitologiczne*. Kraków.

*Indeksy do Słownika staropolskiego*. 2007. Red. M. EDER, W. TWARDZIK. Kraków.

KOTT, F. Š., 1910. *Dodatky k Bartošovu Dialektickemu Slovníku Moravskému*. Praha.

MALICKI, J., 2006. Język polski i język czeski na południowej rubieży Dolnego Śląska w wiekach średnich. *Rozprawy Komisji Językowej WTN*, nr 33, 281–287.

MOSZYŃSKI, L., 1991. Prasłowiańskie duchy w oczach slawisty-filologa. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia polska XXXVI – Nauki Humanistyczno-Społeczne*, z. 230, 149–170.

MOSZYŃSKI, L., 1996. Terminologia religijna Zabytków Fryzyjskich – najstarsza znana terminologia religijna Słowian. *In: Zbornik Brižinski spomeniki*. Ljubljana, 245–251.

ORŁOŚ, T. Z., 1980. *Polsko-czeskie związki językowe*. Wrocław.

PODGÓRSCY, B. i A., 2000. *Encyklopedia demonów*. Warszawa.

RECZEK, J., 1968. *Bohemizmy leksykalne w języku polskim do końca XV wieku: wybrane zagadnienia*. Wrocław.

ROSPOND, S., 1959. *Dzieje polszczyzny śląskiej*. Katowice.

SIATKOWSKI, J., 1996. *Czesko-polskie kontakty językowe*. Warszawa.

*Słownik gwar polskich*. 1982–. T. I–, Wrocław–Kraków.

*Słownik gwar śląskich*. 2004. Red. B. WYDERKA. T. V. Opole.

STIEBER, Z., 1956. *Z dziejów powstawania języków narodowych i literackich*. Warszawa.

URBAŃCZYK, S., 1946. *Z dawnych stosunków językowych polsko-czeskich*. Kraków.

ЗАЙЦЕВА, Н. И., 1975. *Мифологическая лексика в чешском и словацком языках*. Минск.

САННИКОВА, О. В., 1986. *Польская демонологическая лексика в этнолингвистическом и сравнительно-историческом освещении*. Москва.

**Michał Luczynski**

Jagiellonian University in Krakow, Poland

Research interests: Slavic lexicology, ethnolinguistics, history

CZECH AND POLISH LINGUISTIC RELATIONS IN THE VOCABULARY OF SPIRITUAL CULTURE (PAST AND PRESENT)

**Summary**

This paper discusses the role of the Czech language in forming Polish vocabulary. The question is presented on the basis of one of the thematic groups of vocabulary, *beliefs and religion*, classified as Bohemianisms, including such words as Old Polish *aniol*, *diabel*, and *tatman*, as well as the Polish dialectal *antyjasz*, *b'inek*, *cwerg*, *czechman*, *dias*, *fajermon*, *Fontana*, *hastrman*, *jaroszek*, *korfanty*, *kuźlak*, *mużik*, *Pustecki*, *raraszek*, *sotona*, *szatan*, *waserman*, *wiestnica* and *zazrak*.

The classification of Czech borrowings in Polish includes three groups. The main groups are: borrowings from Old Czech, borrowings from literary Czech from the 14<sup>th</sup> to the beginning of the 16<sup>th</sup> centuries, and borrowings from common Czech dialects (especially from a transitional group of dialects). The first and second group contains many international words (borrowings from Greek, Latin and German), while the third appear chiefly in the Polish dialects of Silesia and the Małopolska province. The author notes that the early Old Czech brought Latin borrowings from Christian terminology and demonological nomenclature. The 14<sup>th</sup> and 15<sup>th</sup> and also 20<sup>th</sup> centuries brought words related to witchcraft and traditional *demonology*, such as the names of wizards and witches, the devil, ghosts, etc. The author ascertains that, first of all, such loan names concern beings of the lowest demonic ranks and, in general euphemistic determination, present “evil ghosts.” Linguistic geographical analysis indicates that Czech loans of demoniac names occur mainly in the south-west and repeatedly exhibit a strictly regional (sometimes individual) character. The Czech language has also fulfilled an intermediary role in adapting borrowings from other languages (German, Greek and Latin); it has thus had a significant effect on modern disparity and Polish mythological vocabulary. This article aims at the ethnic and chronological classification of fragments of Slavic mythological vocabulary, and analyzes the problem of language influence between Czech and Polish.

**KEY WORDS:** lexicology, loanwords, religious vocabulary, Polish language.

**Michał Luczyński**

Jogailaičių universitetas, Krokuvą, Lenkija

Moksliniai interesai: slavų leksikologija, etnolingvistika, istorija

LINGVISTINIAI ČEKŲ IR LENKŲ KALBŲ SANTYKIAI DVASINĖS KULTŪROS (PRAEITIES IR DABARTIES) ŽODYNE

**Santrauka**

Straipsnyje aptariamas čekų kalbos vaidmuo lenkų kalbos žodyne. Autorius šį klausimą analizuoja per „įsitikinimų ir religijos“ teminę žodyno grupę, įvardijamą kaip bohemizmai. Taip pat nagrinėjami senosios lenkų kalbos žodžiai *aniol*, *diabel*, *tatman*, lenkų dialektizmai *antyjasz*, *b'inek*, *cwerg*, *czechman*, *dias*, *fajermon*, *Fontana*, *hastrman*, *jaroszek*, *korfanty*, *kuźlak*, *mużik*, *Pustecki*, *raraszek*, *sotona*, *szatan*, *waserman*, *wiestnica*, *zazrak*.

Lenkų kalbos skoliniai čekų kalboje klasifikuojami į tris grupes. Tai skoliniai iš: senosios čekų kalbos, literatūrinės kalbos nuo XIV iki XVI a. pr., iš bendrų Čekijos dialektų (ypač iš tarpinių dialektų grupės). Pirmoje ir antroje grupėje yra daug tarptautinių žodžių (skolinių iš graikų, lotynų ir vokiečių), trečioji gausiausia Lenkijos Silezijos ir Małopolskos provincijų tarmėse.

Autorius pažymi, kad ankstyvoji senoji čekų kalba iš lotynų kalbos perėmė krikščioniškosios terminijos ir demonologijos terminologijos skoliniai; XIV ir XV, taip pat XX amžių žodžiai susiję su raganavimu ir tradicine demonologija (burtininkų ir raganų, velnių, vaiduoklių vardai ir pan.). Nustatyta, kad, visu pirma, tai susiję su žemiausiojo sluoksniu demoniškų būtybių skolinių vardais ir bendrais šiuolaikiniais eufemistiniais „blogio šmėklų“ apibūdinimais.

Analizė parodė, kad atsižvelgus į lingvistinę geografiją, pietvakarių srityje daugiausia demoninių skolinių pavadinimų atsirado iš čekų kalbos, jie pasižymi regioniniu (kartais individualiu) pobūdžiu. Čekų kalba atliko kalbos-tarpininkės vaidmenį pritaikant lenkų kalboje skoliniai iš kitų kalbų (vokiečių, graikų ir lotynų). Tai nulėmė šiuolaikinius lenkų kalbos mitologinio žodyno bruožus ir išteklius. Straipsnio tikslas – pateikti etninę ir chronologinę slavų mitologinio žodyno fragmento klasifikaciją ir išanalizuoti čekų ir lenkų kalbų santykio problematiką.

**REIKŠMINIAI ŽODŽIAI:** onomastika, skoliniai, religinis žodynas, lenkų kalba.

Gauta 2012 05 02

Priimta publikuoti 2012 07 20